

PIAST ALAKJÁNAK VÁLTOZÁSA A LENGYEL TÖRTÉNETI HAGYOMÁNYBAN

Majd' minden lengyel gyerek ismeri a régi regét Piastról, a kerékgyártóról (o Piascie kołodzieju). A Piast-monda legkorábbi írott változatában, amely a 12. század elején keletkezett, Piastot ura, Popiel fejedelem egyik szegény szántóvetőjeként ábrázolja a krónikás, a 16. századtól azonban méhészként, vagy pedig kerékgyártóként kezdik emlegetni. E rövid dolgozatban azokat a középkori és kora újkori krónikákat vizsgálom, amelyek említést tesznek Piastról, egészen Marcin Bielski 1597-ben megjelent *Kronika Polska* című művéig, amely az első lengyel nyelvű krónika. A különböző krónikákban mind Piast alakja, mind a hozzá kapcsolódó történet több jelentős változáson ment át az egymást követő évszázadok során. A krónikák keletkezésének történelmi, társadalmi, politikai és kulturális hátterét vizsgálva arra keresem a választ, vajon milyen körülmények okozták az eredeti történet oly jelentős változásait.

Bár a Piast-monda gyökerei mélyen visszanyúlnak a nyugati szlávok pogány múltjába, első ismert változata a történészek által Gallus Anonymusnak nevezett idegenből érkezett bencés szerzetes 12. század elején keletkezett krónikájában maradt fenn.¹ A Piast-monda legkorábbi változata szerint élt Gniezno várában (ami szlávul fészket jelent) egy fejedelem, Popiel, akinek volt két fia, és egy szegény szántóvető, Piast, a feleségével, Rzepkával. Őnek is volt egy fiuk. A fejedelem és a szántóvető egyszerre, pogány szokás szerint ünnepelték fiaik hajnyírását. Isten titkos terve szerint ugyanaznap két idegen érkezett Gnieznóba. A vendégjogot semmibe véve kidobták őket a várból. A fejedelem embereinek kegyetlenségén felháborodva a váralja felé vették útjukat, ahol szerencsésen megérkeztek a szegény Piast és Rzepka kunyhójához, akik szívesen fogadták őket, felajánlva minden ételüket és italukat: egy kis malacot és egy hordócska erjesztett sört. A vendégek örömet elfogadták a meghívást, majd a kunyhóba lépve így szóltak: „*Örvendezetek jöveteliinknek, érkezésünk hozza nektek javak bőségét, utódaitoknak megbecsülést és dicsőséget*” (nos advenisse gaudeatis et in nostro adventu bonorum copiam et de sobole honorem et gloriam habeatis).² Ezután Piast és Rzepka meghívták barátaikat egy szerény ünnepségre, ahol is csodálatos módon nem fogyott, inkább szaporodott az étel és az ital. Mindeközben a fejedelem lakomáján ennek ellenkezője történt. A teli tálak és kancsók hirtelen kiürültek. Végül, a két vendég unszolására Piast meghívta a fejedelmet, vendégeivel együtt, jönnének el a fia hajnyírására, ahol a két idegen végül lenyírta a fiú haját, és a Siemowit nevet adták neki. Évekkel később Siemowit Isten akaratából a lengyelek fejedelme lett, Popielt és két fiát pedig hosszas üldöztetés után egy szigeten felfalták az egerek. Ez az alaptörténet, amely két szálon fut, egyfelől Popielnek és utódainak pusztulását, másfelől Piastnak és családjának felemelkedését meséli el.

Az említett krónika a 12. század tízes éveinek közepén keletkezett, miután III. Boleszló, Lengyelország fejedelme, lovagjai segítségével elűzte az országból bátyját, Zbigniewet, visszaverte V. Henrik német király támadását, minek eredményeképp egy időre teljesen függetlenné vált a Német-római Császárságtól. Ezt követően elfoglalta és megtérítette a korábban minden térítő és hódító kísérletnek keményen ellenálló gdański Tenger melléket és lakóit, a pomeránokat.

A Piast-monda leírásának – ugyanúgy, mint Gallus Anonymus egész krónikájának – kettős célja volt. Egyrészt Ferdeszájú Boleszló uralmának legitim voltát, vala-

mint morális és politikai megalapozottságát igyekezett alátámasztani, bemutatni hősiek és dicsőséges küzdelmeit Lengyelország ellenségeivel, mind a keresztény németekkel és csehekkel, mind pedig a pogány poroszokkal és pomeránokkal szemben. Másrészt tudatosítani akarta a fejedelmi dinasztia kiemelkedően fontos és különleges szakrális szerepét Lengyelország történelmében. Ezek azok az okok, amelyek miatt a Piast-monda az első lengyel krónika lelegejére került. Be kellett mutatnia, hogy az isteni gondviselés elmozdítja az alkalmatlan és tehetetlen uralkodót az ország éléről, hogy helyébe egy másik, alkalmas és cselekedni képes jelöltet állíthasson. E tekintetben, ahogy Czesław Deptuła *Galla Anonima mit genezy Polski* című könyvében kiemeli, a monda hasonlít Saulnak és Dávidnak Sámuel könyveiben leírt ótestamentumi történetéhez, ahol is az első királynak, Saulnak el kell buknia, és embereivel, valamint fiaival együtt meg kell halnia ahhoz, hogy az *igazi* király, Dávid és örökösei uralkodhassanak Izraelben.³

III. Boleszló számára a monda nagyon fontos volt, mert egyfelől igazolásként szolgált arra, hogy miért üzte el és vakított meg bátyját, Zbigniewet, apja törvényes örökösét, és miért foglalta el helyét a trónon. Másfelől a történet színhelye is nagy fontossággal bírt. Gniezno volt a lengyel állam és egyház első központja. Ott temették el a később szentté avatott Adalbertet, ott alapították az első érsekséget, valamint ugyanott zajlott az első ezredfordulón I. Boleszló lengyel fejedelem és III. Ottó német-római császár híres találkozója. A középkori lengyel történeti hagyomány úgy tartotta, hogy a találkozó alkalmával III. Ottó fejékét I. Boleszló fejére tette, ettől kezdve a császár és a fejedelem szinte egyenragúként tekintett egymásra. Éppen ez az egyenlő bánásmód szolgált jó példával III. Boleszló számára, V. Henrik német királlyal szembeni függetlenedési küzdelmei során, és krónikása számára, amikor e harcokról beszámolt.

Az említett történeti érvek mellett a Piast-monda alapvető mitikus üzenetet hordozott a középkori emberek számára. Piast, a szántóvető képes volt étellel és itallal ellátni a közösség tagjait, így testesítve meg az ország termékenységet és gazdagságát (fecunditas), amit az egyik legfontosabb uralkodói tulajdonságként tartottak számon mind a pogány, mind pedig a keresztény társadalmakban. Ezenkívül Piast feleségének neve Rzepka, vagyis répa,⁴ a középkori ember fontos eledele. Az említett okok alapján elmondható, hogy Piast az úgynevezett *szántóvető királyok* archetípusát testesíti meg. A szántóvető királyok a germán és szláv népek mondáinak visszatérő alakjai. Nem bölcsességükkel, bíraskodó funkciójukkal, nem is bátorságukkal, vakmerőségig menő hősiességükkel tűnnek ki elsősorban a főként földművelő közösségek tagjai közül, hanem a közös tulajdonságukkal, hogy képesek jóllaktni közösségüket.⁵ Piast legközelebbi mitikus párhuzama Přemysl, az első cseh uralkodóház ősatya.⁶ Szántóvető királyok és más uralkodók megtalálhatók a görög és a római mitológiában is, mint például a frígiai király, Gordiusz,⁷ vagy a római szenátor Cincinnatus.⁸

Ismerte a történetet az első született lengyel krónikaíró, Wincenty Kadlubek, a *Chronica Polonorum*⁹ később boldoggá avatott írója is. Wincenty mester krónikáját a 12–13. század fordulóján írta, amikor az egykori Lengyel Királyság vagy Lengyel Fejedelemség egységes területe már két emberöltő, Ferduszájú Boleszló 1138-ban bekövetkezett halála óta részfejedelemségekre szakadt, s amelyeknek fejedelmei, bár mindahányan a dinasztia tagjai, folyamatosan egymással harcoltak az egyes területek fölötti uralom megszerzéséért. Bár Wincenty mester tisztában volt a részfejedelemségek létezésével, a folytonos területi viszályokkal, melyeket némi részrehajlással le is írt, krónikájában Lengyelország mégis egységes egészként tárul elének.

Wincenty mester a Piast-monda leírásakor Gallus Anonymus krónikáját használta forrásként, néhány helyen azonban megváltoztatta és kiegészítette a történetet. Új motívumokat és új szereplőket vezetett be, különösen a Popiel fejedelemről szóló részekbe, megváltoztatta az események kronológiáját, kissé háttérbe szorította Piastot, hogy annál többet írjon fiáról, Siemowitról. Két apró változtatás nem tűnik első látásra túl jelentősnek, de ha közelebről szemügyre vesszük őket, fontosságuk felismerhetővé válik. Az első, inkább feledékenységnak tűnő kis változás sokáig a lengyel kutatóknak sem tűnt fel. Wincenty mester, a későbbi krakkói püspök, nem említi a szántóvető Piasttal kapcsolatos csodás események helyszínét, vagyis kihagyja a történetből Gnieznót. Krónikájában a lengyel történelem minden fontos mozzanata, jelentősebb eseménye, beleértve a legkorábbi kezdeteket is, Krakkóval, vagyis saját szűkebb hazájával és szeretett fejedelme, II. Igazságos Kázmér székhelyével kapcsolatos. Ahol mégsem Krakkó a helyszín, ott elhallgatja azt. Nem említi Gnieznót sem Szent Adalberttel, sem Vitéz Boleszló és III. Ottó találkozójával kapcsolatban.

A másik motívum, amit Wincenty mester megváltoztatott a monda régebbi változatához képest, hogy Siemowit nem a lengyelek fejedelme, hanem egyenest a lengyelek királya lett. Ebben a krónikában az összes lengyel uralkodó, akár mondabeli, akár valóságos, királyként szerepel (Krak, Vanda, a három Lestko, a két Popiel, valamint Piast utódai: Siemowit, Lestko, Siemomysł, sőt I. Mieszko is). Wincenty mester hosszú királylistájának nagy jelentősége volt a 13. század elején, amikor Lengyelország területe részfejedelemségekre oszlott. Mindezek a legendás és valóságos uralkodók arra szolgáltak, hogy fenntartsák az egységes Lengyel Királyság gondolatát, ami végül 1295-ben újra valósággá lett.

Az új királyt 1295. június 25-én Jakub Świnka érsek koronázta meg a gnieznói főszékesegyházban, II. Przemysł néven.¹⁰ Ő volt az első lengyel király II. Boleszló 1081-ben bekövetkezett halála óta, de uralkodása – vele együtt – rövid életűnek bizonyult. A király 1296. február 8-án elhunyt, nem messze Rogoźno városától.¹¹ A Brandenburgi Határgrófságból küldött bérgyilkosok végeztek vele, akikkel állítólag a király hazai ellenzéke is együttműködött.¹²

II. Przemysł rövid uralkodása alatt kezdték el írni a *Nagy-lengyelországi krónikát*, amely a Wincenty mester krónikája utáni korszak legjelentősebb lengyel krónikája egészen a 15. század második feléig. A Nagy-lengyelországi krónikában a Piast-monda jelentős mértékben megváltozott,¹³ még címet is adtak a történetnek: „*A Piast nevezetű király megválasztásáról*” (De electione regis nomine Pasth).¹⁴ Az egyik legjelentősebb változás, hogy a történet helyszíne többé már nem Gniezno, hanem Kruszwica, „*amelyet abban az időben a legnagyobbak és legerősebbnek tartottak a lechiták városai között*” (que protunc inter urbes Lechitarum maior et formosior habebatur).¹⁵ A változtatásnak az az érdekessége, hogy a krónika keletkezésének idején Kruszwica városa, a későbbi király, Łokietek Ulászló birtoka a múlt szimbóluma volt, a jelent pedig a II. Przemysł birtokában lévő Gniezno jelképezte.

A Piast-monda leírása során a korábbi krónikáktól eltérő legjelentősebb változás a Nagy-lengyelországi krónikában az idő szerkezetének megváltoztatása. A korábbi krónikákban a tér–idő–cselekmény klasszikus egységének központi eleme, a történet fő eseménye Popiel fiainak és Siemowitnak a hajnyírása. A Nagy-lengyelországi krónikában leírt változatban ez az esemény egyáltalán nem szerepel, viszont számos új, eddig nem említett motívum és esemény jelenik meg. Az események azzal veszik kezdetüket, hogy Popiel és felesége megmérgezik a lehetséges trónkövetelőket és a fejedelmi család oldalági rokonait. Csodálatos módon a temetetlen

halottak testéből egerek kelnek ki, és felfalják Popielt, feleségével és két fiával együtt.¹⁶

Popiel király halála után a királyság nemesei úgy döntenek, hogy a Popiel által megölt hercegek fiai közül választanak új királyt, de nem jutottak egyességre, vajon melyik fiatal herceg lehetne az új uralkodó. A nemesek – a krónikás szavaival – saját személyes érdekeiket fontosabbnak tekintették, mintsem hogy szem előtt tartsák a közös érdekeket.¹⁷ Végül abban egyeztek meg, hogy a legalacsonyabb sorúak közül választanak meg valakit, aki szabadnak született és a lechiták törzséből való.¹⁸

A krónika itt meséli el azt a korábbi, még Popiel király idején történt esetet, amikor két vendég érkezett az udvarába, de érkezésük célja nem derül ki a krónikából. Ahogy a korábbi változatokban is olvasható, a vendégeket nem engedik be a királyi udvarba, ezért mennek Piast és Rzepica (Wincenty Kadlubek óta így nevezik Piast feleségét) kunyhójába, akik étellel és itallal kínálják a vendégeket. Visszatérve a tárgyalt eseményekhez, a krónika folytatja a királyválasztás leírását. A választásra összegyűlt nemeseknek a tárgyalások közepette elfogy a sörük. Ekkor az évekkel korábbi két vendég újra megjelenik Piast házában, aki a családjá számára mézes italt készített (mellis... braxaverat),¹⁹ de a vendégek javaslatára felajánlja a megszomjazott nemeseknek. A méz látszólag nem elég az összes nemes szomjának oltására, de Piast csodálatos módon mégis mindenkinek tud adni belőle, és úgy tűnik, hogy az ital sosem fogy el. Furcsának tűnt, hogy a szegény Piast mindenkit itallal kínál, de nem közönséges sörrel, hanem a sokkal értékeesebb, nemesebb italnak számító mézzel. Éppen e csodás események hatására az emberek azt gondolták, hogy a két vendég biztosan angyal volt, vagy János és Pál vértanúk.²⁰ Eme isteni csoda láttán az összegyűltek egyhangúlag megválasztották királyuknak Piastot.²¹ Ezen a helyen a krónika megmagyarázza, mit jelent Piast neve. *„Azért hívták Piastnak, mert alacsony termetű volt, de teste erős, megjelenése szép”* (Hic ob hoc dictus est PASTH, quia statura brevis sed robustus corpore et decorus aspectu).²² Piast nevének ez az első írásos etimológiája, ami mutatja a krónikában játszott fontos szerepét, valamint azt is, hogy a főhős alakja már eltávolodott a lehetséges befogadóktól, neve már magyarázatra szorult.

Fontos változás a korábbi változatokhoz képest, hogy a szövegben említést sem tesznek pogány szokásokról, sem hajnyírásról. A krónika keletkezésének idejére a pogány szokások nagy része eltűnt a lengyelek életéből, ami megmaradt, a kereszténység magába olvasztotta, vagy vallásos tartalmától megfosztva egyszerű népszokásként kezelte. Emellett a 13. század végén, amikor a lengyelek már felismerték a Német Lovagrend hódító céljait, valamint a terjeszkedésüket megalapozó térítő ideológia erejét, nem volt szükség a Piast-dinasztia ködös pogány múltjának emlegetésére, sőt egyenesen kerülni kellett a pogányságra történő utalásokat.

A krónika a korábbiaknál részletesebben meséli el Piast történetét. Bölcs király lesz belőle, később fia születik, Siemowit, aki apja halála után, 14 évesen kezd uralkodni. *„Sokat visszaszerzett abból, amit Koszystko [Popiel csífnéve a Nagylengyelországi krónikában] elveszített... mindazonáltal ama megmérgezett hercegeknek a fiait és utódait sem fegyveres támadásokkal, még kevésbé ajándékokkal sem tudta maga iránt engedelmességre hajlítani”* (Iste Semovitus plura per Chosziszconem deperdita recuperaverat... non tamen illorum principum toxico nepharie interemptorum filios et nepotes ad sui obedienciam bellicosis insultibus minis seu donariis flectere potuit).²³ Így Siemowit folytatta apja művét, hogy visszaállítsa Popiel elvesztegetett örökségét.

A Nagy-lengyelországi krónika példája szemléletesen mutatja, hogy az eredeti történehez képest a Piast-monda a közel kétszáz év alatt jelentős mértékben megváltozott. Először is, a történeti hagyományban már nem Siemowit volt a dinasztia első uralkodója, hanem maga az ősatya, Piast. Másodszor, Piastot már nem pogányként ábrázolták, a hajnyírás jelenete kimaradt a történetből. A harmadik változás szintén jelentős: a történetben a királyt a nemesség választja. Ez még csak egy motívum, ami majd nagyon sokára vezet el a ténylegesen a nemesség által választott királyokig, azonban jól tükrözi a részfejedelemségek idején kialakult rendiség állapotát, a lovagságból fokozatosan kialakult nemesség azon igényét, hogy egyre nagyobb mértékben szólhasson bele az uralkodó kiválasztásába. A negyedik változás kevésbé jelentős, csak egy adalék a nemesi életmód fejlődéséhez: a szegény Piast már nem sört, hanem mézet (miód pitny) készít családjának.

Sokkal fontosabb a következő változtatás, ami Siemowit uralkodásának részletezésében, konkretizálásában rejlik. Ezt az uralmat a Popiel által elvesztegetett területek visszaszerzése, valamint a régi fejedelmi dinasztia tagjaival folytatott harc jellemzi. E tekintetben Siemowit, aki a Nagy-lengyelországi krónika szerint 14 évesen kezdi meg uralkodását, nagyon hasonlít II. Przemysłre, aki szintén fiatalon lett fejedelem, számos, az egykori Lengyel Királysághoz tartozó területet egyesített már királlyá koronázása előtt, és egész életében – trónra kerülése előtt és azután is – számos konfliktusa volt az ellenérdekelte lengyel családokkal, amelyek közül néhány részese volt meggyilkolásának is.

A következő általam vizsgált krónika, amely foglalkozik Piast történetével, Jan Długosz *Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae*²⁴ című hatalmas terjedelmű műve, ami a 15. század második felében keletkezett. Ekkorra a Piast-dinasztia királyi ága már kihalt, de néhány hercegségben (például a Sziléziai és Mazóviai Hercegségben) még a Piastok oldalági utódai uralkodtak. Długosz számára a Piast-dinasztia már csak a dicső múltat jelképezte, mivel az ő idejében Lengyelország már a Jagellók birodalmának részévé vált. A Jagellók legfontosabb címe ugyan a lengyel királyi cím volt, az uralmuk alá tartozó országok közül a legnagyobb területű azonban a Litván Nagyfejedelemség volt, Długosz élete vége felé Jagelló Ulászló először cseh király, majd néhány évvel Długosz halála után magyar király is lett.

A humanizmus koncepciójának megfelelően Długosz újraírta Lengyelország történetét, szintetizálva a korábbi lengyel krónikák tudósításait, a Lengyelországgal kapcsolatos külföldi forrásokat, az antik szerzők műveit, a Bibliát, a különböző korok keresztény szerzőinek teológiai, filozófiai, történeti és természettudományos munkáit, valamint kortársainak szóbeli értesüléseit, így kívánva szolgálni kenyéradó gazdáit, a korabeli Európa egyik legnagyobb birodalmának urait. Ugyanezt a módszert használta Długosz a Piast-monda újragondolásakor is.²⁵ Összekeverte a korábbi krónikák tudósításainak különböző elemeit, aminek eredménye egy olyan történet lett, amely az államalakulás előtti pogány nemzetségi-törzsi társadalom, illetve a késő középkori rendi társadalom jegyeit egyaránt magán viseli. A történet számos új elemmel gazdagodott, végső soron azonban elveszítette eredeti jelentésének nagy részét. Fontos megjegyezni, hogy Długosz urának az apja, Jagelló Ulászló még pogánynak született, s ez lehet az oka annak, hogy a Gallus Anonymus és Wincenty Kadłubek krónikáiban leírtakhoz hasonlóan Długosz krónikájában Piast ismét pogányként jelenik meg előttünk. A hajnyírás motívuma is újra bekerül a történetbe.

Długosz krónikája folytatja a Nagy-lengyelországi krónikával kezdődő hagyományt is, amikor Siemowit helyett Piastot tekinti a dinasztia első uralkodójának,

valamint akkor is, amikor Kruszwicába helyezi a cselekmény helyszínét, továbbá amikor a két vendégről megjegyzi, hogy angyalok lehettek, vagy János és Pál vértanúk. Długosz még azt is fontosnak tartja közölni, hogy ünnepnapjukat június 26-án tartják.²⁶ További egyezés a Nagy-lengyelországi krónikában leírt történettel, hogy az új uralkodó választása a történet központi eleme. Az viszont már Długosz saját újítása, hogy Piastot nem fejedelemmé (dux), nem is királlyá (rex), hanem herceggé (princeps) választják, mivel, mint korábban említettük, ebben a korban a Piast-dinasztia néhány ága még hercegi címet viselt. Hasonlóképpen Długosznak köszönhető a történet azon fordulata, amelyben a Popiel és családja halála utáni sikertelen uralkodóválasztást követően az országban polgárháború tör ki, amelyet a szomszédos országok is kihasználtnak, hogy Lengyelországot kirabolják.²⁷ Ilyen körülmények között ül össze a második választógyűlés, amely alkalmából a két vendég tanácsára „*Piast, kruszwicai polgár, jó életű férfit*” (Pyasth civis Crusviciensis vir bonae vitae)²⁸ és felesége mézet készítenek, és megsütnek egy malacot, amivel megkínálják a választásra érkezőket. Természetesen az étel és az ital szaporodni kezd. Ezt látva, az összegyűltek herceggé választják Piastot. Długosz is kötelességének érzi, hogy e helyen megmagyarázza a név etimológiáját, és eredeti ötlettel áll elő. Azt írja, hogy Piast neve a lengyel *piasta* (kerékagy) szóból származik, mert az kicsi és erős, így elbírja a kocsi súlyát (Poloni enim suo wlgari eam partem rote, que in axe volvitur, truncam et crassam *pyastham* appellat).²⁹

A továbbiakban Długosz arról tudósít, hogy Piast áthelyezi udvarát Gniezno-ba, a lengyelek legkorábbi fővárosába, ahonnan a krónikás szerint még Popiel apja költözött Kruszwicába. Piast tehát e cselekedetével visszaállítja a rendet Lengyelországban, amelyet Popiel és elődei felborítottak. Szintén Długosz újítása, hogy Piast százhusz évig, vagyis az emberi élet legvégső határáig élt.³⁰

Maciej z Miechowa *Chronica Polonorum*³¹ című munkája a 16. század elején, I. Jagelló Zsigmond uralkodása idején jelenik meg, immár nyomtatásban, tulajdonképpen Długosz krónikájának tömörített, kivonatos változata, számos fametszettel illusztrálva. A „*nihil novi*” alkotmány után nem különös, hogy a történet legfontosabb része ebben a krónikában is az uralkodóválasztás. Piast itt ismét szántóvetőként jelenik meg, Maciej z Miechowa viszont az első, aki megjegyzi, hogy méhés (mellarius) is volt.³² Ez a krónikás is úgy vélte, hogy Piast két titokzatos vendége vagy angyal volt, vagy pedig János és Pál vértanúk.

E tanulmány keretei között az utolsó vizsgált krónika Marcin Bielski: *Kronika polska*³³ című műve, amely az első lengyel nyelvű lengyel krónika (korábban ugyanó írt egy világkrónikát is lengyelül), a Lublini Unió születése körül íródott, nyomtatásban pedig 1597-ben jelent meg. Szerzője tanúja volt a Jagelló-dinasztia kihalásának és az első nagy interregnum választási küzdelmeinek, a királyválasztó szejm első igazi működésének és az első valódi királyválasztásnak. Mindezeket híven tükrözik a Piast-történetben végrehajtott változtatások is. A történet a 16. századi lengyel nemesség gondolkodásmódját szemléletesen mintázza. Bielski a történetet két változatban tárja elénk. Az első változat szerint Popiel halála után a nemesség összegyűlt Kruszwicában, hogy új uralkodót válasszon. Élt akkoriban a városban egy polgár, aki méhés volt, vagy más vélekedés szerint kerékgyártó. Amint azt korábban láttuk, Maciej z Miechowa ötlete volt, hogy Piastot méhészként említette, a kerékgyártó foglalkozás azonban először Marcin Bielski krónikájában tűnik fel, minden bizonytalanság nélkül Długosz etimológiája alapján. A legfontosabb változás azonban az, hogy Piast többé már nem szántóvető, hanem városi mesterember, polgár.

Miközben a nemesség az új uralkodó választásán tanakodott, Piastnak fia született, így a fiút Siemowitnak nevezték el, „vagyis Szejmfi, mert a szejm idején született” (to jest Sejmowic, iż się w sejm urodził).³⁴ Ez az etimológia is szemléletesen demonstrálja a korszakban a nemesség által uralt szejm (különösen a királyválasztó szejm) jelentőségét. Itt is a két vendég adja a fiúnak a nevét, de mivel ez a név túlságosan evilági, így Bielski már nem tartja a vendégeket sem angyalnak, sem vértanúnak. Piast mindenkinek ingyen kínálja a disznósültet és a mézet, ezért választja őt a nép új uralkodójává. Ettől kezdve a történet már teljesen különbözik az eredetitől. Középpontjában a választás áll, és az lesz az új uralkodó, aki megszerzi a nemesség voksait ingyen étellel és itallal.

A történet második változatában Bielski úgy meséli a történetet, hogy az uralkodóválasztásra összegyűlt nemesek, mivel nem tudtak saját maguk közül választani, egy agg szenátor javaslatára úgy döntöttek, hogy megválasztják uralkodójuknak az első embert, aki a tavon keresztül Kruszwicába érkezik, ha elmúlt tizenhat éves és nem nő. Piast háza Kruszwicában állt, méhese azonban a tó túloldalán volt. Mikor a tavon keresztül éppen hazatérőben volt, a tömeg királyaként üdvözölte őt. Mivel volt a csónakjában méz, azt hitte, hogy a tömeg csak azért hangoskodik, mert mézet akar, ezért mindenkinek adott belőle. Amikor fogyni kezdett a méz, felöntötte vízzel, és mindahányszor így tett, ha a méz fogyóban volt. Így mindenkinek jutott a mézből, ezért választották királlyá.

Ez a változat több archaikus elemet tartalmaz, mint az előző. Az uralkodóválasztás formája – hogy a véletlenre vagy az égi hatalmakra bízva a közösség, hogy ki legyen az uralkodó, vagyis az első érkezőt választják meg – ismert a frígiai Gordiusz történetéből, amelyről már esett szó a Piast-mondának Gallus Anonymus által írt 12. századi szövegváltozatával kapcsolatban. A méz szaporítása, illetve a víz mézzé változása isteni csoda, amely ismert az evangéliumokból, gondoljunk a kenyér- és a halszaporítás, vagy a kánaai menyegző csodáira.³⁵ Mindezek ellenére a történet már nem hat valóságosnak, csak egy vidám kis mese, amiben talán szerzője sem hitt. Ami a valós történelmi elemeket illeti, ezek a királyválasztó szejm, az öreg szenátor (a lengyel szejm kétkamarás, a követek házából és a szenátusból áll), valamint a választott király, aki a lengyel nemesi köztársaságban már nem lehet többé egyszerű szántóvető, a mese szerint is legalább szabad városi polgárnak kellett lennie. Ezenkívül fontos a konkrét választási kritériumok megjelölése is, vagyis választható az a szabad ember, aki elmúlt tizenhat éves.

E rövid tanulmány megírása során nyomon követtük a 12. századtól szinte minden lengyel krónikában leírt Piast-monda változásait. Az első anyanyelvű lengyel krónika megjelenéséig keletkezett krónikák vizsgálatával azt igyekeztem bemutatni, milyen történelmi, társadalmi, kulturális, vallási folyamatok okozták a későbbi szövegekben megjelenő változásokat. A pogányság fokozatos eltűnése és a kereszténység egyidejű elterjedése, átmenet a törzsi társadalomból egy hierarchikus, központosított és differenciált társadalomba, a területi egység megléte vagy hiánya, a rendiség fejlődése, a nemesség egyre növekvő szerepe a korszak végén – ezek a Piast-monda fokozatos változásainak fő okai. Ezen okok mellett fontosak voltak az egyes krónikák megírásának konkrét körülményei is: a keletkezés helye és ideje (pl. Kis-Lengyelország, vagy Nagy-Lengyelország, amelyek számottevően eltérő helyi hagyományokat ápoltak), a krónikás, illetve megbízója szándéka mind hozzájárulhattak a szöveg változásaihoz. Piast alakja ötszáz év alatt a szegény földművesből, a mitikus szántóvető király alakjából fokozatosan módos, szabad városi polgárrá változott. A középkorban ötszáz

év a történeti hagyományban és a közös emlékezetben számos komoly változást eredményezett. A modern társadalomban viszont – úgy tűnik – az elmúlt ötven évre, öt évre, vagy akár öt hónapra vonatkozó közös emlékezet is gyorsan változik.

Jegyzetek

- ¹ *Galli Anonymi Cronicae et gesta ducum sive principum Polonorum*. I:1–3. Kraków, Polska Akademia Umiejętności, 1952. 9–12. (Monumenta Poloniae Historica Nova Series, tomus II.)
- ² *Gallus, Anonymus: Cronicae et gesta ducum sive principum Polonorum*. I:1, 10.
- ³ 1 Sám 31 és 2 Sám 5.
- ⁴ Nem a ma népszerű sárgarépának, hanem a marharépának nevezett növény neve.
- ⁵ E mítikus királyokról több alkalommal részletesen értekezett Jacek Banaszkiwicz. *Banaszkiwicz, Jacek: Podanie o Piaście i Popielu*. Studium porównawcze nad wczesnośredniowiecznymi tradycjami dynastycznymi. Warszawa, PWN, 1986. 40–84.; *Uő: Königliche Karrieren von Hirten, Gärtnern und Pflügern*. In: *Saeculum*, 33 (1982) 265–286.
- ⁶ *Bretholz, Bertold* (szerk.): *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*. I:6. Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1923. 15–17. (Scriptores Rerum Germanicarum. Nova Series, tomus II.)
- ⁷ *Justinus, Marcus Junianus: Epitome*. XI. 7.
- ⁸ *Livius, Titus: Ab urbe condita*. III. 26
- ⁹ *Plezia, Marek* (szerk.): *Magistri Vincentii dicti Kadlubek Chronica Polonorum* 2:3. Kraków, Polska Akademia Umiejętności, 1994. 31–32. (Monumenta Poloniae Historica. Nova Series, tomus XI.)
- ¹⁰ *Barański, Marek Kazimierz: Dynastia Piastów w Polsce*. Warszawa, PWN, 2006. 439.
- ¹¹ *Nowacki, Bronisław: Przemysł II odnowiciel korony polskiej (1257–1296)*. Kraków, Avalon, 2007. 201–221.
- ¹² *Górski, Karol: Śmierć Przemysła II*. In: *Roczniki Historyczne*, 5 (1929) 170–200.; *Karasiewicz, Władysław: Działalność Andrzeja Zareby w okresie jednoczenia państwa polskiego na przełomie XIII/XIV wieku*. Poznań, Prace Komisji Historycznej, 1961. 8–19. (PTPN, t. 19, z. 1.); *Jasiński, Kazimierz: Tragedia rogozińska 1296 r. na tle rywalizacji wielkopolsko-brandenburskiej o Pomorze Gdańskie*. In: *Zeszyty Historyczne*, 26 (1961) 1. 65–104.; *Nowacki: i. m.* 213.
- ¹³ *Chronica Poloniae Maioris*. Warszawa, PWN, 1970.
- ¹⁴ *Chronica Poloniae Maioris*. [7.], De electione Regis nomine Pasth, 13.
- ¹⁵ *Chronica Poloniae Maioris*. [7.], 13.
- ¹⁶ *Chronica Poloniae Maioris*. [6.], De secundo Pompilione, 12.
- ¹⁷ *Chronica Poloniae Maioris*. [7.], 13.
- ¹⁸ A lechták, ugyanúgy, mint a vandálok, Wincenty Kadlubek krónikájában szerepelnek először mint a lengyelek megnevezésére szolgáló nevek. Később Jan Długosz ehhez még hozzáteszi a származékát.
- ¹⁹ *Chronica Poloniae Maioris*. [7.], 13.
- ²⁰ A lengyelek eredetmondájában évszázadokon keresztül rendkívül fontos szerepet játszott János és Pál vértanú. Nemcsak a rövid ideig működő előd iránti tisztelet motiválta II. János Pál lengyel származású pápát névválasztásában.
- ²¹ *Chronica Poloniae Maioris*. [7.], 13.
- ²² *Chronica Poloniae Maioris*. [7.], 13.
- ²³ *Chronica Poloniae Maioris*. [8.], De primo Semouito, 14.
- ²⁴ *Dąbrowski, Jan* (ed.): *Ioannis Długossii Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae*. I–II. Warszawa, PWN, 1964.
- ²⁵ *Długossii Annales seu Cronicae*. I. 157–165.
- ²⁶ *Długossii Annales seu Cronicae*. I. 160.
- ²⁷ *Długossii Annales seu Cronicae*. I. 157–158.
- ²⁸ *Długossii Annales seu Cronicae*. I. 158.
- ²⁹ *Długossii Annales seu Cronicae*. I. 158.
- ³⁰ *Długossii Annales seu Cronicae*. I. 165.
- ³¹ *Mathiae de Mechovia: Chronica Polonorum*. I:12. Kraków, Krajowa Agencja Wydawnicza, 1986. 14–15.
- ³² *Mathiae de Mechovia: Chronica Polonorum*. 14.
- ³³ *Bielski, Marcin: Kronika Polska*. I. Warszawa, 1829. 61–63.
- ³⁴ Uo. 62.
- ³⁵ Mt 14, 13–21. és Jn 2, 6–11.